А.Р.Сагитова
Башкирский государственный педагогический университет им. М.Акмуллы

Языковая картина мира в повести Мустая Карима «Радость нашего дома»

,

лингвокультурология, языковая картина мира, фразеологические единицы, пословицы

Народный поэт, писатель, драматург Мустай Карим – известная личность не только в Башкортостане, но и далеко за его пределами. Творчество Мустая Карима стало духовным достоянием и национальной гордостью республики. Лучшие образцы поэзии и драматургии М.Карима вошли в золотой фонд башкирской литературы; его творчество оказывает влияние и на развитие всей многонациональной советской литературы. Хорошо сказал об этом видный русский поэт Николай Рыленков: "Мустай Карим относится к числу тех художников слова, которые определяют уровень нашего многонационального искусства, в том числе и русского, внося в общую сокровищницу духовный опыт своего народа, то лучшее, что он накопил в прошлом, чем обогатился в настоящем".

Творчество М.Карима признано и любимо многими поклонниками его таланта, поэтому велик интерес к его прозе со стороны исследователей. Существует достаточно много работ, посвященных творчеству Мустая Карима. В данной статье попытаемся смоделировать языковую картину мира в повести писателя «Радость нашего дома».

Переведенная на многие языки повесть "Радость нашего дома" по праву завоевала признание многонационального советского читателя. Мустай Карим рассказывает о жизни обычной детворы в небольшом ауле. Идёт война, и к повседневным заботам добавляется еще одна — чтение долгожданных писем. Неторопливое светлое повествование с огромным количеством чудесных детских диалогов и добрых моментов. На глазах читателя идёт обычная жизнь с её радостями и горестями.

Писатель активно использует фразеологизмы и пословицы. Например: *Тимер һаплы бәкенең Марат ҡына былтыр урманда* ***башына етте инде****, кипкән шыма көпшәнән һыҙғыртҡыс яһағанда* (С. 17). *Башына етте* — погубил. ***Йөрәк итен телеп алған кеүек*** *булыр инде* (С. 79). *Йөрәк итен телеп алыу* — беспокоить, тревожить. *Ә һеҙгә, балалар,* ***әүен баҙарына китергә*** *ваҡыт,— ти әсәй, уның тауышы бөгөн ни эшләптер тоноҡлана төшкән* (С. 71). *Әүен баҙары* — ложиться спать. Пословицы: *Алдыңды-артыңды ҡарап йөрө инде, ҡыҙым, — ти өләсәй, —* ***юл аҙабы — йән ғазабы****, тигәндәр бит* (С. 7). *Бабай, әбейҙе етәкләп, һөйләнә-һөйләнә түргә уҙҙы: «****Алтылағы сәфәрҙән ҡайтһа****, — ти ул, —* ***алтмыштағы күрешә килһен****, тигәндәр боронғолар»* (С. 18). *Мансур бабай бер көн әйтә: «****Ҡунаҡ***

йөҙөн күрмәгән кеше шатлыҡ йөҙөн күрмәй ул», — *ти, беҙҙең радио һөйләгәнде тыңлағас* (С. 33).

Мустай Карим удачно использвал олицетворение и сравнение. Например: *Тәҙрә ҡапҡастарына* ***ел килтереп һуға*** *ла, бөтә өй дөбөрләп китә* (С. 9). *Ана* ***ҡояш*** *та тау артына* ***төшөп китте*** (С. 37). *Ҡапыл көслө* ***ел*** *тәҙрә ҡапҡастарына* ***килтереп һуҡты*** (С. 22). ***Ел*** *һаман беҙҙең ҡайындың ботаҡтарын* ***тартҡылай*** (С. 22). Сравнения: *Һеңлем баҫҡан һайын, теге ҡыҙыл күн сҡтар,* ***ҡош ҡанаттары кеүек****, елпенеп елпенеп ҡуялар* (С. 36). *Тимербәк тигән батырҙың* ***ай йөҙлө, йондоҙ күҙле*** *Гөлнур исемле бик һылыу һеңлеһе булған (С.* 9). *Ул таҫма, түбән остағы клуб түбәһенә ҡуйылған* ***флаг кеүек*** *елберләп тә ҡуя* (С. 26). *Беҙ ҡапҡа төбөнә яҡынлашҡанда ғына ул,* ***йомғаҡ кеүек тәгәрәп****, килеп етә (С.* 29). *Ул беҙгә табан йүгерә, үҙенең һары сәсе,* ***тай ялы кеүек****, елбер-елбер итеп китә* (С. 40).

Повесть богата синонимами, антонимами и омонимами; антонимы: *Тик бер Тимербәктең генә* ***шатлығы ҡайғы*** *менән алмашынған* (С. 10). ***Көн*** *китәләр,* ***төн*** *китәләр* (С. 11). *Ҡарттың күҙ алдында* ***ерҙән күккә*** *тиклем йәшен һыҙылып үткәндәй була* (С. 11). *Эй ҡыуаналар, ти, ул* ***көлөшәләр****, ти, шатлыҡтан* ***илашып*** *та алалар, ти* (С. 11). ***Улдары*** *булмаған, ә* ***ҡыҙҙары*** *сит ауылға китеп бөткән* (С. 13). *Башта* ***ҡыйын*** *ине лә, хәҙер* ***анһат*** *инде (С.* 20). *Унда* ***тәрән*** *соҡор ҙа,* ***һай*** *соҡор ҙа бар* (С. 33).

Синонимы: – ***Иҫәнгенәме, һауғынамы****, ҡәрендәш? — ти ул һәм әбейҙе етәкләп һандыҡ өҫтөнә килтереп ултырта* (С. 13). ***Байраҡ*** *ни,* ***флаг*** *ни — икеһе лә бер үк инде* (С. 52).

Мустай Карим активно использует парные слова. Например: *«****Иҫән-һау*** *ғына тороғоҙ инде», — тип бышылдай ул* (С. 7). *Уның тауышы миңә юрған аша әллә ҡайҙан, ер аҫтынан, килгән кеүек, юҡ, ер аҫтынан түгел,* ***борон-борон*** *замандан килгән кеүек ишетелә* (С. 9). *Заман бөтәһенән дә аҙаҡ килде, тик ул ишек төбөндә туҡтап ҡалманы,* ***туп-тура*** *атайға килеп һырынды (С.* 60). *Фуражкаһындағы йондоҙо, көҙгө киҫәге кеүек, ҡояшта* ***ялтырап-ялтырап*** *китә* (С. 53). *Ана әле лә* ***шәп-шәп*** *итеп ерҙе ҡаҙый* (С. 11).

Писатель нередко использует риторические вопросы, чтобы подчеркнуть значимость утверждения и обратить внимание читателя на конкретную проблему. Они не только усиливают художественную выразительность текста, но и помогают создать иллюзию беседы с читателем. Например: *Ниңә мин әле ете менән генә барам икән, ниңә һигеҙ менән бармайым икән (С.* 14)? *Оксана ояла. Ниңә ояла ул(С.* 17)? *Ҡапыл һеңлем әсәйемә килеп һыйына. Әллә минән ҡурҡамы икән (С.* 12)? *Тик нисек кенә өндәшергә икән һеңлемә? Ул бит барыбер минең һүҙҙәремде аңламай. Ниңә генә аңламай икән инде (С.* 19)? *Әллә ул ҡайынды йылытырға итәме икән (С.* 21)? Ни*ңә улай ирендәре, иларға иткән кеүек, ҡалтырап тора? Ни булған уға (С.* 22)?

Литература

Башкирско-русский словарь / под ред. З.Г.Ураксина. – М.: Дигора, Рус. яз., 1996. – 884 с

Киекбаев Дж.Г. Башкирский язык для педагогических колледжей и училищ / Дж.Г.Киекбаев. – Уфа: Китап, 2010. – 480 с.

Каримов М.С. Радость нашего дома. Повести, рассказы / М.С.Каримов. – Уфа: Китап, 2003. – 240 с.

Фразеологический словарь башкирского языка / З.Г.Ураксин. – Уфа: Китап, 1996. – 287 с.